



Prof. Dr. Ahmet AK\*

Kahramanmaraş Sütçü İmam  
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
Öğretim Üyesi

## MÜRTEKİB-İ KEBÎRE BAĞLAMINDA İMAM MÂTURÎDÎ'NİN HÂRİCİLERE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

## ИМОМ МОТУРИДИЙНИНГ “МУРТАКИБ АЛ-КАБИРА” БОРАСИДА ХОРИЖИЙЛАРГА ҚАРШИ ТАНҚИДЛАРИ

## THE CRITICISMS THAT IMAM MATURIDI DIRECTED TO KHARIJITES IN THE CONTEXT OF MURTAKIB AL-KABIRA

**Temel Kavramlar:** Haricilik, İmam Maturidi, mürtekib-i kebîre, günah.

**Калит сўзлар:** Хорижийлик, имом Мотуридий, муртакиб ал-кабира, гуноҳ

**Key words:** Kharijism, İmam Maturidi, Murtakib al-Kabira and Sin.

### Giriş

İslam'ın ilk devirlerinden itibaren büyük günah işleyen kişi anlamında kullanılan mürtekib-i kebîre kavramı hakkında çeşitli tartışmalar olmuş ve bu tartışmalar varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Konuyla ilgili tartışmaların temelini, hangi fiillerin büyük günah olduğu ve bu günahı işleyen kişinin dünya ve âhiretteki konumunun ne olacağı sorunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu tartışmalarda büyük günah işleyen kişinin âhiretteki konumunun ne olacağı üzerinde daha çok durulmuştur.

İslam kaynaklarında günahların, genelde büyük günahlar ve küçük günahlar şeklinde iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Ancak Hâricîler, bütün günahları büyük günah saymışlar ve dinin emirlerini yerine getirmeyen ve yasaklarından kaçınmayan kimseleri kâfir kabul etmişlerdir. Onlar, Ehl-i sünnet'in aksine amellerin ihmal edilmesinden dolayı imandan çıkılacağı ve ebediyen cehennemde kalacağı görüşünü benimsemiştir. Yine onların çoğu, Hâricî olmayan

herkesi düşman ve kâfir kabul etmişler, buna bağlı olarak kendilerinin dışındaki Müslümanların kadınlarını ve çocuklarını esir almayı veya öldürmeyi gerekli görmüşlerdir. “İsti'râz” adı altında bu anlayışı kavramsallaştıran Hariciler, diğer Müslüman gruplara karşı merhametsiz olmakla nitelendirilmiştir. [11: 86; 13: I/132; 18: V, 284; XI, 281; 26: 264] Hatta Haricîlerin kendileri gibi düşünmeyen ve hareket etmeyenleri küfürle itham etmelerinin yanı sıra bazen kendi mezheplerindeki kişileri de tekfir etmişlerdir. Nitekim Nafi b. Erzak, kendisi ile birlikte Emevilere karşı isyan etmeye yanaşmayan Basra Haricilerini ve liderleri Abdullah b. İbad'ı tekfir etmiştir [7: 46-47]. Haricîlerin bu tutumunu, dini hükümleri verirken Kur'ân ve Sünnet'e bütüncül değil, parçacı yaklaştıkları ve meselelere yüzeysel bakmalarına bağlamak mümkündür [25:XVI, 173; 7:47-48]. Bununla birlikte, kâfir addettiklerini öldürme fikri, sonraki devirlerde bazı Hâricîler tarafından yumuşatılmıştır. [11: 86; 18: V, 284; XI, 281; 25: XVI, 173; 26: 48] Nitekim Hâricîlerin en mutedili olan İbâdiye mensupları, büyük günah işleyenin tövbe etmesi durumunda ebedi olarak cehennemde kalmayacağı görüşünü benimsemiştir [14:141]. Mutezile'ye göre ise büyük günah işleyen kişi, küfrü gerektiren bir günah işlemediği için kâfir olmaz. Ancak işlediği günah sebebiyle imanda da kalamaz, bu ikisinin arasında bir yerde (el-menzile beyne'l-menziileteyn) bulunur ve “fasık” diye nitelenir. Böyle bir kişi, tövbe etmeden ölürse kâfir muamelesi görür ve ebedi olarak cehennemde kalır [12:657-660; 18:II, 414; V, 352; VI, 214-215; XIV, 350; XVII, 95; 25: XXXI, 396]. Mürcie'ye göre ise büyük günah işleyenin dünyadaki durumu ile âhiretteki durumu farklıdır. Onlara göre bu dünyada Ehl-i Kible'den büyük günah işleyen kişi imanından dolayı mümindir, büyük günah işlediğinden dolayı fâsıktır. Böyle bir kişinin âhiretteki durumu ise Allah'ın dilemesine kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Günah işlememiş veya günahından tövbe ederek ölen kişi cennetlik, kâfir olarak ölen kişi cehennemlidir. Bu sebeple büyük günah işleyenin cennetlik veya cehennemlik olduğuna hükmedilmez. Allah dilerse ona azap eder, dilerse af eder [13: I, 162; 25: XXXII, 43; 18: 298-299]. İmam Mâturîdî, büyük günah işleyen kişinin durumunu âhirete bırakan Mürcie'nin Havâric ve Mutezile'den daha titiz davrandığını ve onların görüşlerinin daha isabetli olduğunu kaydetmektedir [20:532; 19:429]. Mâturîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Kitâbü't-Tevhid adlı eserlerinde Hâricîlerin büyük günah işleyen kişinin dinden çıkıp kâfir olacağı görüşünde olduklarını kaydetmekte ve onların bu görüşlerini ağır bir şekilde eleştirmektedir [18: I, 147; III, 257; V, 78, 306; VII,

\*Ахмет Ак – Қахрамонмараş Сутчи Имом университети Илоҳиёт факультети профессори, доктор.

İslam tarihinde tekfir ve tedhiş hareketini başlatan mezheplerin başında Hâricilik gelmektedir. Hâricilere göre büyük günah işleyen bir mümin, tövbe etmediği takdirde hemen kâfir olur ve onun katledilmesi gerekir. Kaynaklarda mürtekb-i kebîre şeklinde geçen bu kavram bağlamında birçok tartışma vuku bulmuştur. İmam Mâturîdî, birçok akli ve nakli delil getirerek Hâricilerin mürtekb-i kebîre ile ilgili görüşlerini akla ve Kur’ân’a aykırı olduğunu kanıtlamıştır. Bu makalede, Mâturîdî’nin büyük günaha yaptığı tanımın yanı sıra onun Hâricilerin bu bağlamdaki görüşlerine getirdiği eleştirileri analiz edilecektir.

Ислом тарихида такфир ва террор ҳаракатларини бошлаб берган оқимларнинг дастлабкиси сифатида хорижийлар келтирилади. Уларнинг фикрига кўра, “гуноҳи кабира” содир этган мўъмин киши тавба қилмайдиган бўлса, шу заҳоти кофир бўлади ва уни қатл қилиш талаб қилинади. Манбаларда “муртакиб ал-кабира” шаклида келган бу тушунча борасида бир қатор ихтилофлар мавжуд. Имом Мотуридий кўплаб ақлий ва нақлий далиллар асосида хорижийларнинг “муртакиб ал-кабира” билан боғлиқ қарашларини ақлга ва Қуръонга зид эканини исботлаб берган. Ушбу мақолада Имом Мотуридийнинг “гуноҳи кабира”га берган таърифини келтириш билан бир қаторда, хорижийларнинг бу борадаги қарашларига қарши равишда билдирган фикрлари таҳлил қилинган.

The Kharijites are cited as the first sect in the history of Islam to initiate takfir and terrorist acts. According to them, if a believer who has committed a “big sin” does not repent, he will immediately become a disbeliever and will be required to be executed. There are some contradictions in the sources regarding this concept, which comes as “murtakib al-kabira”. Imam Maturidi, based on many reasonable and traditional arguments, proved that the views of Kharijites regarding the “murtakib al-kabira” contradicted reason and the Qur’an. In addition to quoting Imam Maturidi’s definition of “grave sin”, the article analyzes the views expressed by the scholar against the thoughts of Kharijites in this regard.

284; VIII, 198; XI, 281; XV, 79, 325; XVI, 109; 20: 517-527]. Bu da Mâturîdî’nin yaşadığı dönemde büyük günah işleyeninin konumunun ne olacağı tartışılmaya devam ettiğini ve onun Hâricî anlayışa olan tepkisini göstermektedir.

#### A. Mürtekb-i Kebîre Kavramı

Kebîre, sözlükte “maddi veya manevi bakımdan büyük olmak” anlamına gelen “kebr / kiber” kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak ise genel olarak “dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevi veya uhrevî ceza öngörülen davranış” şeklinde tanımlanmakta ve büyük günah anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca küçük günahların ısrarla işlenmesi sonucunda onların da büyük günahlara dönüşeceği genel kabul görmektedir [24: “kbr” md; 8: “Kebîre” md; 5:181]. İmam Mâturîdî’ye göre de kebîre, dünyada cezası, âhirette de azabı bildirilmiş olan, hakkında şiddetli nehiy bulunan, son derece çirkin olan yahut ısrarla çokça işlenen günahlardır [18: XIV, 208; 4: 100]. O halde Mürtekb-i kebîre, “İslam literatüründe büyük günah işleyen kişinin uhrevî konumu anlamında kullanılan bir terimdir.”, [5: 182] şeklinde tanımlanabilir. Özetle kebîre ile büyük günah, mürtekb-i kebîre ile de bu günahlardan birini işleyen kişi kast edilmektedir.

Günah kavramı, “İnsanın, şeytana boyun eğmesinin bir sonucu olarak ve onun isteğine uyarak işlemiş olduğu, dünya ve âhirette cezayı gerektiren, toplum

hayatına zarar veren, Allah’a itaatle bağdaşmayan herhangi bir fiil” olarak da tarif edilmektedir [4: 93]. İmam Mâturîdî, günahları iki grupta ele almaktadır. Bunlardan birisi Allah’ın ebedi gazabını gerektiren küfür (şirk) günahıdır. Diğeri ise küfür (ve şirk) dışında kalan bütün günahlardır [18: I, 24]. İmam Mâturîdî Te’vîlâtü’l-Kur’ân ve Kitâbü’t-Tevhid adlı eserlerinde büyük günahları da, “şirk günahı” ve “diğer büyük günahlar” olarak iki kategoride ele almaktadır. Mâturîdî, şirkin dışındaki günahları da küçük ve büyük olmak üzere yine ikiye ayırır. Ona göre Allah’a şirk koşmanın dışındaki büyük günahlar, Hâricilerin dediği gibi kişiyi imandan çıkarmadığı gibi o kişinin cehennemde ebedi olarak kalmasına da neden olmaz [18: IV, 257]. O, büyük günahları ayrıca itikatta kebâir, fiillerde kebâir şeklinde de tasnif eder. Ona göre itikatta kebâir, Allah’a şirk koşmaktır. Bu tür günahlar, imandan çıkmaya sebep olur. Fiillerdeki kebâir ise söz ve davranışlardaki hatalar ve günahlar olup, bunlar kişiyi imandan çıkarmaz [20: 542-543]. Bu sebeple Mâturîdî’ye göre küfür ve şirk hariç büyük günah işleyen kişi, ne kâfir ne de münafık olur, böyle biri imandan çıkmamıştır, fakat günahkâr mümindir ve cehennemde de ebedî kalmaz, [18: V, 500; XIV, 68] ancak büyük günah şöyle dursun, küçük günah işleyen kimsenin bile azap görmesinden korkulur [18: V, 283]. Bununla birlikte küfür ve şirkin dışında kalan günah işleyenleri, Allahu Teâlâ dilerse azap eder, dilerse affeder [18: X, 237].

İmam Mâturîdî, büyük günah işleyen kimsenin imandan çıkmayacağı ve kâfir olmayacağı görüşünü iman tanımıyla da delillendirir [18: I, 328; V, 283; XIV, 68]. Nitekim ona göre iman tasdiktir, mümin büyük günah işlediği anda bile kalbindeki tasdiki korur [18: XIV, 362.]. Bu yüzden mümin, zina gibi büyük günah işlemiş olsa bile imandan çıkmaz [18: X, 82]. O, imandan çıkmanın ancak dinin esaslarını reddetmekle mümkün olacağını, kötü davranışlar sergilemekten ibaret olan günahların, kalpteki tasdiki etkilemediği sürece, imanın zedelenmeyeceği fikrini savunmuştur [20: 525-526]. Ayrıca Mâturîdî'ye göre "şirk" ile küfür aynı anlama gelmektedir. Hz. Allah, tövbe etmediği takdirde şirkî bağışlamaz. Onun dışındaki günahları tövbe etmese de dilediğini bağışlar. [21: IV, 230; 4:98]. Bütün bunlar, şirk ile küfrün en büyük iki günah olduğunu; bunların tövbesiz affedilmeyeceğini göstermektedir.

İmam Mâturîdî'ye göre büyük günahların neler olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları büyük günah olarak hırsızlık, zina, iftira gibi had cezalarını gerektiren günahları saymışlardır. Bazıları ise Allah'a şirk koşturmak, haksız yere adam öldürmek, yetimin malını yemek, birine iftira atmak ve savaştan kaçmaktır. İbn Mesud'a (r.a.) göre haram olan her şey, büyük günahdır. Abdullah b. Ömer'e göre ise büyük günahların sayısı dokuzdur. Mâturîdî, İbn Abbas'tan (r.a) gelen bir rivayete göre de büyük günahlar, doksana yakın olup, tövbe ile büyük günah bağışlanır, ancak ısrar edilirse küçük günahlar, büyük günah kapsamına girer, dediğini kaydeder. Ayrıca o, Rasulüllah'ın ana-babaya itaatsizlik etmek, zina etmek, şarap içmek, hırsızlık yapmak ve yalan söylemenin de büyük günahlardan saydığını; en büyük günahların ise şirk koşturmak, ana-babaya itaatsizlik etmek ve yalan söylemek olduğuna vurgu yaptığını belirtmektedir [18: III, 186-187; 21: III, 170-171].

### B. Büyük Günah İşleyen Kişinin Dünya ve Ahiretteki Statüsü

Haricilere göre iman; ikrar, amel, niyet, sünnete uymak, suflî arzulara uymamak ve takvâ yoluna girmek, demektir [23:16-17]. Bu sebeple onlar, dinin emirlerini yerine getirmeyen ve yasaklarından kaçınmayan kimseleri kâfir kabul ederler ve Ehl-i sünnet'in aksine amellerin ihmal edilmesinden dolayı imandan çıkılacağı ve cehennemde ebedî kalınacağı görüşündedirler. Hatta İbâdilik gibi nispeten mutedil olanlar dışındaki Hâricîlerin çoğu kendilerinden olmayan Müslümanların kadınlarını ve çocuklarını

da esir almayı veya öldürmeyi caiz görürler [13: I, 132, 133, 141].

Adil Bebek, konuyla ilgili yaptığı bir araştırmasında Mâturîdî'nin günahların nasıl cezalandırılacağı konusu ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır: [4: 103-104] Büyük günah işleyen mümin bir kişi tövbe etmemiş, dünyevî ceza görmemiş, Allah'ın affına mazhar olmamış veya şefahtçilerin şefaatine de nail olmamış ise cezasını âhirette çekecektir. Cehennemde günahı kadar cezasını çektikten sonra cennete girecektir. Eğer bir kimse küfür veya şirk günahından birini işlemiş ve dünyadan tövbe etmeden ayrılmış ise o kimsenin yeri ebedi cehennemdir. Zira böyle bir kimsenin küfür ve şirkî devamlı olduğundan onun cezasının da ebedi cehennem olması gerekir [18: VIII, 36]. Mâturîdî, büyük günah sahibinin affedilmeyeceğini ileri süren Mu'tezile ve Hâricîler'e karşı çıkmış, "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar" (en-Nisâ 4/48) ve "Eğer siz yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız" (en-Nisâ 4/31) ayetlerini delil getirmiştir. Ona göre bu ayetler şirkî tövbeyle, şirk dışındaki diğer günahların ise işlenen sevaplar veya Allah'ın lütfuyla bağışlanmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. Şirk koştur kimse ebedî ateşte kalacaktır fakat büyük günah işleyen kişinin, inkârcı ve müşrik olmadığından ebedî ateşte kalması caiz değildir [20: 548-549]. Yine Maturidi'ye göre Cenab-ı Allah, "Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Ant olsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!" ayetinde Allah'a şirk koşturuların ve nankörlük yapmak suretiyle iblise uyanlar ile ona itaat edenlerin kast edildiğini kaydetmektedir. Ona göre Hariciler, "Kim sana uyarsa" mealindeki ilahi kelamın zahirine sarılarak, her masiyet işleyen ona uymuştur, dolayısıyla ebedi cehennemi hak ettiğini ileri sürmektedirler. Oysa Maturidi'ye göre Cenabı Allah bu ayette sanki şöyle buyurmaktadır: "Hak dini bozmak ve tevhidi reddetmekte kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım." Bu sebeple Maturidi, Haricilerin bu ayeti büyük günahı olanların cehennemde ebedi kalmalarına delil getirmelerini yersiz bulur [18: V, 306; 21: V, 331].

Maturidi'nin yaşadığı dönemden önce Horasan ve Maverâünnehir'in bazı bölgelerinde Haricilerin Emeviler ve Abbasilere karşı isyan hareketlerinde buldukları görülmektedir. Hatta Sicistan ve civarında Haricilerin en acımasız ve en şerhisi olan Hamziyye koluna bağlı çok sayıda Salidiyye'ye mensubu

Harici vardı [9: 53; 17: 158-160]. Saffari Devleti'nin kurucusu Salih 238/852 yılında Sicistanı Haricilerden aldı ve halkın da desteğiyle o bölgedeki Haricilerin çoğunu öldürdü [17: 160-161]. Bundan sonra Horasan ve Maverâünnehir'de özellikle Sicistan, Kirman ve Fâris gibi yerlerde kalan Hâricilerin, Mutezile'yi benimsedikleri, Kirman ve İstahr'deki halkın yarısının Haricî, yarısının da Mutezilî olduğu, yine Kirman, Herat ve İstahr halkının Hâricîliği bırakıp, Mutezile'ye geçtikleri bilinmektedir [9: 54; 17: 11]. Şehristani, bu bölgedeki Haricilerin Ezarika koluna mensup olduklarını kaydetmektedir [13: I, 137]. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde Hariciler arasında ılımlı görüşleriyle bilinen İbâdiyye mensupları Horasan ve Maverâünnehir'de pek yoktu. Nitekim İbâdilik, Basra'da ortaya çıktıktan sonra Kûfe, Musul, Mekke, Medine ve Uman başta olmak üzere Arap yarımadası ile Kuzey Afrika ve Mağrib'te yayıldığı bilinmektedir [10: 74-81]. Bu bilgiler, Horasan ve Maverâünnehir'de Hâricîlik ile Mutezile arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. O halde buradan hareketle Maturidi'nin görüşlerini eleştirdiği Haricilerin, siyasi bakımdan Emevi ve Abbasi devletlerine karşı gelen ve bölge halkının ekseriyetinin benimsediği Sünnî görüşlere şiddetle karşı çıkan aşırı Hariciler olduğunu söylemek mümkündür.

### C. Mürtekib-i Kebîre Konusunda

#### Mâturîdî'nin Hâricîlere Yönelttiği Eleştiriler

İmam Mâturîdî, Hâricîlerin mürtekib-i kebîre ile ilgili görüşlerini akla ve nakle aykırı bularak onlara karşı birçok akli ve nakli eleştiri yöneltmektedir. Maturidi'nin bu konuda tespit edebildiğimiz kadarıyla birçok ayetin yanı sıra çok sayıda akli delil getirdiği görülmektedir.

#### a. Akli Olarak Yönelttiği Eleştiriler

İmam Mâturîdî, Hâricîlerin günah konusundaki görüşlerinin isabetli olmadığına dair birçok akli delil de getirmektedir. Onun bu konuda getirdiği akli delillerden bazıları şunlardır:

1. İmam Mâturîdî'ye göre eğer Allah'ın, şirkin dışında kalan günahları affetmesi aklen caiz olmasaydı, Allah, kitabında müminleri bağışlama hususunda “şirkin dışındaki günahları affeder” ifadesini kullanmazdı. Zira bir dine inanan kişinin inancı ebedidir. Oysa her günah işleyen, ebediyen günah işlemez. Bu bakımdan Allah'a şirk koşan kişinin O'ndan bağışlanma talep etmesi aklen caiz değildir.

Şirkin dışında kalan günahlar için ise aklen caizdir [20: 543; 18: III, 257].

2. Eğer büyük günah işlemek, mümin kişiyi imandan çıkarmış olsaydı, Allah Resulünden günahkâr müminler için istiğfar etmesini emretmezdi [18: XV, 129]. Diğer bir ifadeyle şayet müminlerin günahı olmasaydı veya günahları bağışlanmış olsaydı, Hz. Peygamber'in onlar için istiğfar ile emredilmesi caiz olmazdı. Çünkü istiğfar etmek, bağışlanmanın talep edilmesidir. Günahları bağışlanmış birisi için Allah'ın Peygamber'inden af dilemesi, Gufrân (çok bağışlayıcı) gibi ilahî sıfatların yok sayılması anlamına gelir. Günah işlemeyen için bağışlanma talep edilmiş olması ise, Hz. Allah'ın Gafûr ve Gaffâr gibi bağışlama sıfatlarının hiçe sayılması ve Allah'tan zulmetmemesinin istenmesi anlamına gelir ki bu asla kabul edilemez [20: 521-522].

3. Allah, Muhammed Sûresi'nin 19. ayeti ile Mümtehine Sûresi'nin 12. ayetinde Resulünden (s.av) müminlerin günahlarının bağışlanması için istiğfar etmelerini emretmektedir. Büyük günah işlemek imandan çıkarmış olsaydı, Allah Peygamber'inden günahkâr müminler için istiğfarda bulunmasını emretmezdi [18: II, 225; XIII, 402; XV, 129].

4. Allah'ın ağaca yaklaşmayın emrine uymayan Hz. Âdem ile eşinden iman niteliği kaldırılmamış ve o fiilden sonra onlardan tekrar iman etmeleri istenmemiştir. Bu da, günahın iman niteliğini yok etmediğine işaret etmektedir. Keza Hz. Yakup'un oğulları Hz. Yusuf'un kuyuya attıklarında, hiç kimse Hz. Yakup'un oğullarının işledikleri günahtan dolayı dinden çıktığını ileri sürmemiştir [18: I, 97-98].

5. Büyük günah sahibi ile şirk koşanı eşit görerek, her ikisinin cehennemde ebedî kalacağını iddia etmek aklen ve adalet bakımından doğru değildir. Zira bu anlayışa göre ya şirk koşanın cezasında bir indirim olmuş, ya da büyük günah işleyenin cezasında bir artış yapılmıştır [18: XIII, 56]. Öte taraftan şirk, devamlılığı ifade eder, diğer günahlarda ise devamlılık yoktur [18: III, 257]. Şirk günahı ancak tövbe ile bağışlanır, diğer günahlar ise Allah'ın lütfuyla bağışlanabilir yahut da işlenen sevaplar sayesinde örtülür. Allah, “Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür” (el-Mü'min 40/40) buyurarak, kişilere verilecek cezaların misliyle olacağını haber vermiştir [18: XIII, 56]. Kur'an-ı Kerim'deki büyük ve küçük günah ayırımı ancak bu şekilde, bir anlam kazanmış olur. [20: 541-542]. Nitekim bu görüşü, Hz. Peygamber'in iyi veya kötü bir çığır açanların, onunla amel eden herkesin sevabı veya günahının bir misliyle mukabele



göreceklerini belirtmiş olması da desteklemektedir [1: IV, 357, 359, 360,361; 22: “İlim”, 15-16, “Zekât”, 69; 6: 15]. Bu yüzden büyük günah işleyen kişiler, cehenneme girse de orada ebediyen kalmayacaklar, cezalarını çektikten sonra cennete gideceklerdir. [18: VIII, 36]

6. İslâm’a gönülden inanan, fakat bazı sebeplerden dolayı küçük veya büyük hataları olan insanları kâfir saymak, ilahî rahmeti daralttığı gibi hukuken de önemli sakıncalara neden olur. Bu sakıncaların başında, velâyet-i imanın zail olması gelir. Zira kişi, İslâm’ın temel ilkelerine inanmak suretiyle, Müslüman toplumu içinde doğumundan ölümüne kadar birçok hak ve saygınlığa sahiptir. Onun işlediği bir takım hatalardan dolayı dünyevi cezaya çarptırılması, velâyet-i iman statüsünü değiştirmez. Öte taraftan büyük günahı olanın ötekileştirilip, toplumun dışına itilmesi, İslam’ın büyük özen gösterdiği birlik ve beraberliğin bozulmasına sebep olur. Ayrıca toplumda kutuplaşma, bölünme ve ayrımcılığı derinleştirir. Ayrımcılık ise istenmeyen bir durumdur [20: 536-537, 564-566].

7. Âlimler şefaatin hak ve sabit olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. O halde İslam âlimlerinin “Şefâatim, büyük günahı olanlardır” [16: “Sıfatü'l-Kıyâme” 11, “Zühd” 37] rivayetini sahih kabul etmeleri de, Hâricîlerin görüşünün icmâ bakımından da yanlış olduğuna delil teşkil eder [20: 535; 2: 59-95].

8. Büyük günah işleyen kimselerin imandan çıkmadığının başka bir delili de, Allah’ın, öldürülen kişi için kısas cezasını emrederken (el-Bakara 2/178) adam öldürmek gibi büyük bir günahı işleyen kimselere, “Ey müminler!” diye hitap etmiş olmasıdır [18: III, 184].

9. Hiçbir Hâricî, kendi mensupları arasında çeşitli mâsiyet ve kötülüklerin var olduğunu bildiği halde onların müminlere ait miras gibi haklardan mahrum olduklarını kabul etmez. Bu da Hâricîlerin, böyle birinin imandan çıkmadığını ve kendisinde mümin vasfının hâlâ devam ettiğini kabul ettiklerini göstermektedir. Mâturîdî’ye göre bütün bu deliller, Hâricîlerin ve Mutezile’nin mürtekeb-i kebîrenin durumuyla ilgili görüşlerinin yanlış olduğunu açıkça göstermektedir. O halde Hâricîlerin, ortaya konulan böylesine açık ve net delilleri görmezden gelmeleri inattan başka bir şey değildir [20: 532; 16: 430].

10. İmam Mâturîdî, mürtekeb-i kebîrenin durumuyla ilgili görüşlerini desteklemek için içtimâî ve hukukî uygulamaları da delil getirmiştir. Mesela ona göre asr-ı saadetten bugüne kadar Ehl-i Kible’ye mensup bütün insanların, büyük günah işleyip işlemediğine bakılmaksızın cenaze namazlarının

kılınmış olması, onlar için bağışlanma ve rahmet dilenmesi, beş vakit namazda, Müslümanların anne babalarına, akraba ve tanıdıklarına ilâhî affi dilemeleri malumdur. Hâlbuki onlar, kâfir için istiğfar edilemeyeceğini pekâlâ bilmektedirler, bu da şirk hariç büyük günah işleyenin mümin olduğunu göstermektedir. Bu uygulama da, Müslümanlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılması, büyük günahın mümini dinden imandan çıkarmadığının ve Hâricîlerin görüşünün yanlış olduğunu göstermektedir [20: 535; 19: 432].

11. Maturidi’nin büyük günahın küfre sebep olmadığına dair psikolojik delil de getirdiği görülmektedir. Nitekim o, kişiyi günaha sevk eden psikolojik unsurları, nefsanî arzuların baskısı, gâflet, şiddetli öfke, tarafgirlik ve tövbe edip affa mazhar olan ümidi şeklinde sıralamaktadır [20: 527; 3: 148-158; 25: XIV, 285-286]. Hatta ona göre insanın günah işledikten sonra sahip olduğu psikolojik hali, imanın açık bir delilidir. Nitekim şu âyet-i kerime sefere katılmayan üç kişinin hatalarını anladıkları zaman, içinde buldukları psikolojiyi, “... Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini siktikça sıkılmış, böylece Allah’ın azabından yine O’na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardır” (et-Tövbe 9/118) ifadesiyle haber vermektedir. Burada görüldüğü gibi büyük günah işleyen mümin, her halükarda bir taraftan Allah’ın gazabından korkarken; diğer taraftan O’nun rahmetini ümit eder [20: 579, 582-584]. Onun bu duygulara sahip olması, günaha sevk eden sebeplerin tesirinde işlediği kötülüklerle galip gelecek konumdadır. Zira Müslüman günahkâr da olsa inançlarına bağlı kalma kararlılığında olduğu gibi kendisini inancından uzaklaştıracak her türlü davranışları çirkin görür [20: 579, 582-584].

12. İmam Mâturîdî bu konuda bir de Allah’ın kullarına olan şefkatine dikkat çekmiştir. Ona göre Allah’ın kullarına olan bu şefkati, daha işin başında görülür. Allah, kullarına iyi ile kötüyü ayırt etme kabiliyeti vermiştir. Buna rağmen; günah işleyen kullarına hemen ceza vermemiş, bilakis tövbe ederek tekrar Allah’a dönmeleri için onlara fırsat vermiştir. O’nun bu merhameti her kulu kapsar. İkinci olarak; Allah, kullarına karşı ceza konusunda çok merhametlidir. Allah’ın bu merhameti, kulu bağışlaması ve yaptığı güzel işlerin karşılığını kula vermesi şeklinde tezahür eder. Ancak O’nun merhameti, sadece inanan kullarını kapsar, Allah’a inanmayanları kapsamaz [18: II, 287]. Allah kuluna karşı o kadar merhamet sahibidir ki; şayet bir kimse, inkâr durumundayken ömrünün sonuna kadar her türlü

büyük günahı işlese, sonra ömrünün sonuna geldiğinde iman etse, onun küfür halindeyken işlemiş olduğu bütün günahları bağışlanır ve geçmişinden sorumlu tutulmaz [18: V, 296].

13. Öte taraftan kâfir olan kimse ile büyük günah işleyen müminin eşit bir şekilde ebedî cehennemde bırakılması da adaletsizliktir. Çünkü inkârın tam karşısı iman, itaatsizliğin tam karşısı da itaattir. Şüphe yok ki, iman hayrı itaat hayrından daha büyüktür. İmandan yoksun olanı, ebedî cehennem azabıyla cezalandırmak normaldir. İmanı olduğu halde, bazı itaatsizlikleri yüzünden büyük günah işleyen kimseyi de aynı cezaya çarptırmak adalet değil, bilakis zulümdür [20: 544]. Oysa Hariciler ile Mu‘tezile’nin anlayışında, misliyle cezalandırmaya muhalefet vardır. Çünkü onlar, büyük günah sahibi ile şirk koşanı ebedî cehennemde kalacaktır diyerek, eşit tutmaktadırlar. Onların bu düşüncesine göre; ya şirk koşanın cezası azaltılmıştır ya da büyük günah sahibinin cezası artırılmıştır. Hâlbuki Allah, **“Her kim bir kötülük yaparsa, ancak yaptığı kadar ceza görür”** (el-Hûd 11/114) buyurarak, cezanın misliyle olacağını haber vermiştir [18: XIII, 56].

14. Ayrıca Maturidi’ye göre Kur’ân’da **“iyilikler kötülükleri giderir”** (el-Hûd 11/114) buyurulduğundan işlenen iyilikler ve verilen sadakalar da günahlara kefarettir. O halde büyük günahı olan Müslümanın dünyada işlediği güzel davranışları da onu ebedî olarak cehennemde kalmaktan kurtarır [18: II, 192].

#### b. Naklî Olarak Yöneltilmiş Eleştiriler

İmam Mâturîdî, Hâricîlerin küçük günah işleyen Müslümanları bile tekfir edip, onların küçük günahları aşırı derecede abarttıklarını belirtmektedir. Oysa ona göre peygamberler ile veliler de bile zelle denilen küçük günahların sadır olduğu bilinmektedir. Hâricîlerin iddiaları, küçük günah işleyen peygamberlerin kâfir olmasını gerektirir. Hâlbuki dini konularda hüküm vermek ancak Allah’a mahsustur. Allah da peygamberlerinden küçük günahların sadır olduğunu, fakat bundan dolayı kâfir olmadıklarını ve tövbe ettiklerini ve onları bağışladığını haber vermektedir [20: 525-526]. Bununla birlikte, Hz. Allah, şirke düşen veya kâfir olan için istiğfar edilmeyi yasaklar; Peygamber’ine, kendisi ve günahkâr müminlerin bağışlanması için istiğfar etmesini emretmiştir. Bu da küçük olsun büyük olsun günahın mümini dinden çıkartmadığını göstermektedir [20: 521].

İmam Mâturîdî, yukarıda zikredilen ve daha başka sebeplerden dolayı Hâricîlerin küçük-büyük günah işleyen kimselerin kâfir olup, cehenneme gireceklerine

dair görüşlerini birçok âyet-i kerime ile çeliştirdiğini belirterek doğru bulmamıştır. Aklî ve naklî birçok delil getirmek suretiyle onlara eleştiriler yönelmiştir [20: 517-598; 19: 417-484]. Onun bu konuda delil getirdiği ayetlerden bazıları şunlardır:

**“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar...”** (en-Nisâ, 4/48),

**“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir...”** (es-Saff 61/2, 3),

**“Ey müminler! Allah’a tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz”** (en-Nûr 24/31),

**“Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah’a dönün, umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter”** (et-Tahrim, 66/8),

**“İman edenlerin Allah’ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?”** (el-Hadîd 57/16)

Mâturîdî’ye göre başta yukarıda geçen ayetlerde olmak üzere Kur’ân-ı Kerim’in birçok yerinde Hz. Allah, kötü davranışlarından dolayı büyük günah işleyen müminleri kınamasına ve yaptıkları fenalıklar sebebiyle azap göreceklere haber vermesine rağmen, onlardan iman vasfını kaldırmamış; fakat onları uyarılmış ve kınamıştır. Mesela Hz. Allah iman edenleri, zikretmedikleri ve kalpleri ürpermediğinden dolayı bu hatalı davranışları sebebiyle kınamakla birlikte, onları mümin olarak isimlendirmiştir [18: XIV, 352-353; 20: 609-610]. Yine Allah; bir kimsenin yapmadığı bir şeyi yapmış gibi göstermesini ve yalan söylemesini kınamış (es-Saff 61/2, 3) ve böyle bir davranışın büyük azaba sebep olacağını belirterek tehdit etmiştir. Fakat bununla birlikte, bu kimselerin **“Ey iman edenler!”** hitabıyla şereflendirilmeleri, mürtekb-i kebîrenin mümin olduğuna delildir [18: XV, 132-133]. Yine Maturidi, **“Ey iman edenler! Öldürülen insanlar hakkında size kısas farz kılınmıştır...”** (el-Bakara, 2/178) ayetinde geçen **“Ancak hangi veliye din kardeşi konumundaki katilden ödeme yapılırsa, ifadesini de büyük günah işlemenin kişiyi imandan çıkarmadığına delil getirmektedir. Çünkü ona göre katilden aralarında nesep yakınlığı bulunmadığı halde kardeş diye ifade edilmiştir ki, buradaki kardeş, din kardeşliği olup, bu da o kişinin katil de olsa imandan çıkmadığını göstermektedir [18: I/328; 21: I, 358].**

Mâturîdî’ye göre büyük günah işleyen kişilerin mümin olmadığını ve onların ebedî cehennemde kalacaklarını iddia eden Mu‘tezile ve Hariciler, **“doğruyu getiren ve onu tasdik edenler; işte onlar**

**muttakilerdir”** (ez-Zümer 38/33) ayetini de doğru anlamamışlardır. Çünkü büyük günahı olan müminler, Kur’ân’ı getiren Cebrâil (a.s.) ve Muhammed’i (s.a.v.) tasdik etmişler, şirkten de kaçınmışlardır. Öyleyse Hz. Allah, onlara dilerse günahları kadar azap eder, dilerse affeder [18: XII, 334]. Ancak Allah’ın emrettiği ve ayetlerinde zikrettiği şeylere iman etmeyen ya da namaz kılmak, oruç tutmak vb. sözü geçen ibadetleri terk etmeyi helal sayan kimse, bu inancı yüzünden küfre girer ve cehennemde ebedî bırakılır. Mazereti sebebiyle bunları terk eden kimse ulemanın ittifakına göre ebedî cehennemde bırakılmaz [18: VII, 500].

Mâturîdî, Hâricîler ile Mutezilenin “Biz, cennete kendi amellerimizle gireceğiz”, görüşünde olduklarını belirtir ve bunu doğru bulmaz. Ona göre “cenabı-ı Hak bizi (sadece) yaptığımız amellerimizden dolayı değil; rahmetiyle ve kendisine şefaatiyle kurtaracaktır.” Maturidi’nin bu görüşünü Hz. Peygamber’den gelen şu rivayete dayandırdığı görülmektedir: “Allah’ın rahmeti olmadan hiç kimse cennete giremez”. Kendisine, sen de mi yâ Resulallah? Diye soruluyor, -Sen de mi! Ya Resûlallah? sorusuna, “Allah, rahmetiyle beni kuşatmadığı takdirde, ben de giremem” buyurdu, [1: III, 25] rivayetini delil getirir [18: XIII, 14; 21: XIII, 23-24]. Mâturîdî’ye göre iman, tasdikten ibarettir ve iman ile amel ayrı şeylerdir. Mümin büyük günah işlediği anda bile kalbindeki tasdiki korumaktadır. Bu yüzden mümin, adam öldürmek gibi büyük bir günah işlemiş olsa bile imandan çıkmaz. İmandan çıkmak, ancak tasdikten vazgeçip dinin esaslarını inkâr etmekle olur [18: I, 328; X, 82; XIV, 362; 20: 525-526]. Bununla birlikte Allah, şirk ve küfrün dışındaki günahları dilerse affeder, dilerse sadece büyük günah işleyene değil, küçük günah işleyen kişiye de cezası miktarınca azap eder [18: XIII, 15]. Böylece Maturidi, cennete girmenin ancak Allah’ın rahmet ve mağfireti ile mümkün olduğunu savunur ve bu konuda birçok aklî ve naklî deliller getirir.

### Sonuç

Günahları çeşitli açılardan ele alan Mâturîdî, onları, sadece büyük ve küçük günahlar diye ikiye ayırmakla kalmamış; aynı zamanda onları, cezayı müeyyide bakımından Allah’ın gazabını gerektiren ve gerektirmeyen; itikadî günahlar ve fiili (amelî) günahlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ayrıca o, büyük günah işleyenin âhiretteki durumu hakkında Hâricîler’in görüşlerinin yanlışlığını ve birbiriyle çeliştiğini savunmuştur.

Mâturîdî’nin eserlerinde eleştirdiği Hâricîlerin, Ezarika gibi aşırı şiddet yanlısı Hariciler olduğu anlaşılmaktadır. Maturidi, söz konusu Haricilerin mürtekeb-i kebîre ile ilgili görüşlerini isabetli bulmamış ve onların görüşlerini aklî ve naklî delillerle eleştirmiştir. O, şirk dışındaki günahların imandan çıkarmayacağını; hatta ne kadar günahkâr olursa olsun zerre kadar imanı olan kimsenin cehenneme girse de orada ebedî kalmayacağı fikrini savunmuştur. Bununla birlikte büyük günahlar şöyle dursun, küçük günah işleyen kimsenin bile azap görmesinden korkulacağını dile getirmiştir. Ona göre kul, tevhidi terk etmediği sürece işlediği günah ne olursa olsun, mümin sıfatını taşır. Aslında Mâturîdî’ye göre günah meselesi, dini bir konudur. Bu yüzden herhangi bir şeyin günah olup olmadığı ve bunlarla ilgili hükmün ne olacağı ancak Allah’ın ve resulünün verdiği bilgiye dayanmalıdır. Bu nedenle o, büyük günah sahibinin durumu hakkında Hâricîler’e karşı aklî delillerin yanı sıra ayet ve hadisleri de delil göstermiştir. Ayrıca o, büyük günah sahibinin Allah’ın rahmetinden ümit kesmediği ve günahlarına tövbe ettiği müddetçe imanının tazelenip Allah’a olan ihlâs ve samimiyetinin artacağını ve bu sayede Hâricîler’in görüşünün aksine ebedî cehennemde kalmayarak büyük nimetlere kavuşacağını belirtmiştir.

Maturidi’ye göre bir kimsenin günah işlediği andaki niyeti ve psikolojik durumu da göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan kişiyi hataya ve günaha sevk eden nefsanî arzular ve şehvî duygular kontrol altına alınıp, ıslah edilmelidir. Netice olarak Maturidi’nin günahların bir kısmının büyük, bir kısmının küçük olduğuna ve büyük günahların naslarda dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen fiillerden ibaret olduğuna ilişkin görüşü ve bu konuda getirdiği aklî ve naklî deliller isabetli görülmektedir. Büyük günah işleyen kişinin dinî statüsü konusunda Hâricîler’in görüşlerinin ise ayet ve hadislerin yanı sıra akılla da bağdaşması mümkün görülmemektedir. O halde bilerek ya da bilmeyerek hata yapan ve günah işleyen kişilerin toplumdaki dışlanması doğru olmadığını, aksine onların ıslah edilip topluma kazandırılmasının hem toplum için hem de kendileri için faydalı olacağını söylemek mümkündür.

### Kaynakça

1. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, el-Müsned, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, IV, 357, 359, 360, 361;
2. Ak, Ahmet, Hanefî-Mâturîdî Âlimlerine Göre Şefaati Kitabı, İstanbul: Ensar Neşriyat 2017, 59-95.

3. Avcı, Metin, “Mâturîdî’de Ebu Hanife’nin İzleri”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 148-158;
4. Bebek, Adil, Mâturîdî’de Günah Problemi, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998, 100.
5. Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, 181.
6. Buhârî, Muhammed b. İsmâil, Câmiu’s-Sahîh, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, “İ’tisâm”, 15.
7. Bulut, Halil İbrahim, “Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları”, Usul İslam Araştırmaları 11 (2009 ): 46-47.
8. Cürçânî, et-Ta’rifât, “Kebîre” md.;
9. Ebü’l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed el-Malatî, et-Tenbîh ve r-Red, thk., M. Zahid el-Kevserî, Beyrut 1968, 53;
10. el-Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed (429/1037), Mezhepler Arasındaki Farklar, Çev., Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara, 1991, 74-81;
11. el-Eş‘arî, Ebû Hasan Ali b. İsmail (330/936), Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn, thk.: Helmut Ritter, Wiesbaden 1980, 86;
12. el-Kadî, Ebü’l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed, Şerhu’l-Usûli’l-Hamse, nşr. Ahmed Ebû Hâşim-Abdülkerîm Osmân, Kâhire: Mektebetu Vehbe, 1988, 657-660;
13. eş-Şehristânî, Ebî Feth Muhammed b. Abdilkerim (548/1153), el-Milel ve’n-Nihal, Beyrut 1993, I/132;
14. Fırlalı, Ethem Ruhi, İbâdiyye’nin Doğuşu ve Görüşleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1983, 141.
15. Harun Yıldız, “Haricilik”, İslam Mezhepleri Tarihi, edit. Mehmet Saffet Sarıkaya-Mehmet Ümit, Ankara, Nobel Yayınları, 2020, 44-49.
16. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, es-Sünen, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, “Sıfatü’l-Kıyâme” 11;
17. Kutlu, Sönmez, Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, TDV Yayınları, Ankara 2000, 158-160.
18. Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, thk.: Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınları, V, 284; XI, 281;
19. Mâturîdî, Kitâbü’t-Tevhîd Tercümesi, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2002, 429.
20. Mâturîdî, Kitâbü’t-Tevhîd, thk., Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, TDV Yayınları, Ankara 2003, 532;
21. Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi, IV, 230;
22. Müslim, Ebü’l-Hüseyin el-Kuşeyrî, es-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, “İlim”, 15-16, “Zekât”, 69;
23. Rabi b. Habîb, el-Camiu s-Sahîh, thk., Ebû yâkub Yusuf b. İbrahim, nşr., Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, trz., 16-17.
24. Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “kbr” md.;
25. TDV İslâm Ansiklopedisi (DIA), İstanbul. 2006
26. Yıldız, Harun, “Hâricîlik Düşüncesinin Gelişimi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, (1999), 264.

